

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

The Photian Schism History a Legend by Francis Dvornik
Cambridge at the University press *)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἡ πτώσις τοῦ Φωτίου καὶ ἡ Σύνοδος τοῦ 869—70.

Ὁ Βασίλειος ἐδολοφόνησε Μιχαὴλ τὸν III τὴν 24ην Σεπτ. 867 καὶ ἀπεφάσισε νὰ στραφῆ πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ν' ἀνατρέψῃ τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Ὁ Φώτιος ἐπαυθῆ καὶ ἀντεκατεστάθη διὰ τοῦ Ἰγνατίου.

Ὁ λόγος τῆς δολοφονίας τοῦ Μιχαὴλ ἦτο ὅπως ὁ Βασίλειος γείνει μόνος Αὐτοκράτωρ. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἠδύνατο νὰ βασισθῆ εἰς τὴν ὑποστηρίξουσαν τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Βάρδαν μερίδα, τ. ἔ. τὴν μετριοπαθῆ, ἀλλ' ὄφειλε νὰ στραφῆ πρὸς τὴν ἀδιάλλακτον τοῦ Ἰγνατίου. Οὕτως ἐξηγῆται ἡ πτώσις τοῦ Φωτίου. Οἱ μὲν ἰσχυρίζονται ὅτι οὗτος διετέλει εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Βασίλειον, εἰς ὃν ἠρηγήθη καὶ τὴν θείαν κοινωνίαν, οἱ δέ, ὅτι ἀπηλλάγη τοῦ θρόνου διότι κατεῖχεν αὐτὸν ἀντικανονικῶς. Ἡ δευτέρα γνώμη φαίνεται καὶ ἡ ὀρθότερα. Ὁ Βασίλειος θέλων ν' ἀποκαταστήσῃ διὰ τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ σκοποὺς τὸν Ἰγνατίον εἰς τὸν θρόνον ἐκάλεσε τὸν Φώτιον νὰ παραιτηθῆ, ὅπερ οὗτος καὶ ἔπραξε τὴν ἐπομένην τοῦ βασιλικοῦ πραξικοπήματος. Ἀπετάθη δὲ πρὸς τὴν Ρώμην, διότι ἠθέλει νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν Πάπαν—ἐπίστευεν ἔτι τοιοῦτον τὸν Νικόλαον—τὸν ὁποῖον ἐξύβρισεν ἡ Σύνοδος τῷ 867. Ἐντεῦθεν τὴν ἀνοιξιν τοῦ 868 ἀπέστειλε τὸν Σπαθάριον Ἀνθέμιον μετ' ἐπιστολῆς ἐν ἣ ἐξήγει τὰ γενόμενα ὡς καὶ διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς, ἥτις διεσώθη ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς λεγομένης 8ης Συνόδου. Κατόπιν τούτων ἠλλάξαν τὰ πράγματα ἐν Ρώμῃ καθόσον ἐδικαιολογῆτο πλήρως ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ Νικολάου, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ ἐβεβαίωτο τοῦτο. Περὶ τῆς ὑπάρξεως δύο μερίδων ἀντιμαχομένων ἐν Βυζαντίῳ οὐδεὶς ἐγίνωσκεν, ὁ δὲ ἐν Ρώμῃ διατρίβων Θεόγγνωστος δὲν ἠθέλει βεβαίως νὰ πληροφορήσῃ περὶ τούτου.

Ὁ διάδοχος τοῦ Νικολάου Ἀδριανὸς ἀπέστειλε τὸν Θεόγγνωστον μετὰ δύο ἐπιστολῶν εἰς Κωνσταντινὴν μετὰ τοῦ βασιλικοῦ ἀπεσταλμένου. Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων ἐξέφραζεν ἱκανοποίησιν διότι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδικαίωσε τὴν περὶ Ἰγνατίου καὶ Φωτίου ἀπόφασιν τοῦ Νικολάου καὶ συνίστα τὸν Θεόγγνωστον. Θεορμότερον ἔτι συνέστησε τούτον πρὸς τὸν Ἰγνατίον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήντησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν Δεκέμβριον τοῦ 868 καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Πάπα ἔφθασεν ἰσως ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 869. Ἡ ἀναφέρουσα τὰ γενόμενα ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Σπαθάρου Βασιλείου, ὅστις συνωδεύτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Ἰγνατίου, Ἰωάννου τοῦ Σιζαίου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Φωτίου Πέτρου τῶν Σάρδεων. Ἡ ἀποστολὴ ἐγένετο ἐπίσημως δεκτὴ κομίζουσα καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 867. Ὁ Πάπας διώρισεν ἐπιτροπὴν ἵνα ἐξετάσῃ τὰ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' τεύχους σ. 179.

Πρακτικά, ἀλλ' ὁ Σπαθάριος Βασίλειος ἐπέσπευδε τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πάπα διότι παρήλθον ἐν τῷ μεταξὺ 18 μῆνες καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας εἶχον φθάσῃ εἰς Κππολιν. Ἡ Σύνοδος συνηλθεν ἐν Ρώμῃ ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ 869. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ συνηγόρου τοῦ Φωτίου ὁ μοναχὸς Μεθόδιος δὲν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Φωτίου καὶ ὁ Πάπας ἀπεφάσισε νὰ δικάσῃ καὶ ἄνευ συνηγόρου. Τὰ Πρακτικά τῆς ἐν Ρώμῃ Συνόδου εὑρηνται ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς λεγομένης 8ης Συνόδου, διότι ἀνεγνώσθησαν ἐν αὐτῇ. Ὁ Ἀδριανὸς ἐξεθείασε τὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ καὶ ἀπεδέχθη τὴν πολιτικὴν τοῦ Θεογνώστου καὶ τῶν Ἰγνατιανῶν. Ὁ Πάπας δὲν δύναται νὰ δικασθῇ ὑπ' οὐδενός, ἡ Σύνοδος τοῦ 867 εἶνε ληστρική, ὡς ἄλλοτε ἢ ἐν Ἐφέσῳ, τὰ πρακτικά αὐτῆς δεόν νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὸ πῦρ, ὡς καὶ ὅλα τὰ ἔγγραφα ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Φώτιος ἀνεθεματίσθη καὶ λέγεται ὅτι μόνον τότε θὰ γείνη δεκτὸς εἰς τὴν θείαν κοινωνίαν ὡς ἀπλοῦς λαϊκὸς ἐὰν μετανοήσῃ. Ἡ Σύνοδος ἔληξε διὰ πυροτεχνήματος, ὅτε τὰ κομισθέντα ὑπὸ τῶν αυτοκρατ. πρέσβειων Πρακτικά παρεδόθησαν ἐπισήμως εἰς τὸ πῦρ. Ὁ Πάπας ἔγραψεν εἰς τὸν Ἰγνατίον διατυπῶν διαφόρους ἀπαιτήσεις καὶ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὃν προσεκάλεσι νὰ συγκαλέσῃ Σύνοδον, ἥτις νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς ἐν Ρώμῃ ληφθείσας ἀποφάσεις κατὰ τοῦ Φωτίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν Λεγάτων. Συνιστᾷ νὰ καύσῃ πανηγυρικῶς τὰ Πρακτικά τῆς Συνόδου τοῦ 867 καὶ ν' ἀποσταλῶσιν εἰς Ρώμην οἱ Μοναχοὶ οἵτινες μετὰ τοῦ Φωτίου ἐρραδιούργησαν κατὰ τῆς Ρώμης καὶ παρακαλεῖ νὰ δεχθῇ εὐμενῶς τοὺς Λεγάτους.

Ὁ Πάπας προὐχώρησε πέραν τῶν προθέσεων τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ διώξῃ τοὺς Φωτιανούς εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ἀλλ' ἤθελε μόνον νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν ὑπόθεσιν καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτηι ἐπιείκειαν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Πάπα ἐφάνη τόσον αὐστηρά. Ἡ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων Πάπα καὶ Αὐτοκράτορος ἐφάνη κατὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν Λεγάτων. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὠμίλησεν ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀποφάσεων τοῦ Νικολάου, ἀλλ' οἱ λεγάτοι ἀπήντησαν ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἦτο τοιαύτη. Ἀλλὰ κατὰ τὴν συνελθοῦσαν Σύνοδον ἀπήτησαν, ὅπως ὅλοι οἱ μετέχοντες ὑπογράψωσι ἐκ τῶν προτέρων τὸν Λιβέλλον. Ὁ,τε Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰγνατίος εἶπον ὅτι δεόν προηγουμένως νὰ γνωρίσωσι τὸ περιεχόμενον τοῦ Λιβέλλου. Οὗτος ἦτο ἡ Regala fidei τοῦ Ὁρμισδα μετ' ἀναθεματισμῶν ἐν τέλει κατὰ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Τὸ περιεχόμενον τοῦ Λιβέλλου ἐγένετο ἀποδεκτόν, ἀλλ' ἀπήρσεν ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐζητήθη νὰ ἐπιβληθῇ οὗτος, διότι ἀπεκλείετο πᾶσα ἀναθεώρησις τῆς ὑποθέσεως καὶ δὲν εἶχον ἢ νὰ ὑπογράψωσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πάπα. Οἱ Λεγάτοι ἐπέμειναν εἰς τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῶν ὁδηγιῶν αὐτῶν. Ἡ Σύνοδος ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τὴν 8ην Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν παρέστησαν μόνον 12 Ἰγνατιανοί, οἵτινες μετὰ δυσφορίας ὑπέγραψαν. Κατὰ τὴν β' συνεδρίαν προσετέθησαν ἔτι 10, κατὰ δὲ τὴν γ' συνεδρίαν οἱ Μητροπολίται Ἀγκύρας καὶ Νικαίας ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψωσι καίτερον φίλοι τοῦ Ἰγνατίου. Κατὰ τὰς ἐπομένας συνεδρίας προσετέθησαν ἔτι ὀλίγοι, ἀλλὰ δὲν καταρωθῶθη μέχρι τέλους νὰ ὑπερβῶσι τοὺς 103. Τίνας οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς ἀποτυχίας, ἀναγινώσκωμεν μετὰ τῶν γραμμῶν Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου: ἡ ἰσχὺς τῆς μερίδος τοῦ Φωτίου, ἡ νομιμοφροσύνη τῶν Ἐπισκόπων καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς διαδικασίας

τῆς Συνόδου. Οἱ Λεγάτοι ἀγνοοῦντες τὸ φοβερὸν δίλημμα, εἰς ὃ ἔφερον τὴν πλειονότητα τοῦ Βυζαντινοῦ Κλήρου, ἐπέμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Πάπα. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰγνατιανοὶ κατενόουν, ὅτι αἱ ἐν Ρώμῃ ἀποφάσεις ἔθετον εἰς κίνδυνον τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι τοῦ Βυζαντινοῦ Δημοσίου. Ἡ ἀξίωσις πρὸς ἀπλὴν ὑπογραφήν ἦτο ὄρος ἐξευτελιστικὸς καὶ ὁ λαὸς θὰ ἐσχημάτιζε τὴν ἰδέαν ὅτι ὑπεδουλώθη εἰς τὴν Ρώμην. Τινὲς τῶν Ἐπισκόπων ὑπέδειξαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι ὁ Λίβελλος θὰ παραμείνῃ ὡς αἰώνιον δεῖγμα ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ)πόλεως ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ προσεπάθησε νὰ λάβῃ τὰ ὑπογεγραμμένα ἀντίτυπα, τὰ φυλαττόμενα ὑπὸ τῶν Λεγάτων καὶ ὁ Ἀναστάσιος καυχᾶται ὅτι αὐτὸς ἔπεισε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτά. Ὁ αὐτοκράτωρ διακρίνας τὴν δυσκολίαν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐπενόησεν ἐκπλήξεις τινὰς εἰς τοὺς Λεγάτους. Οὕτως ὁ προεδρεύσας κατὰ τὴν α' συνεδρίαν ἀνώτερος ὑπάλληλος Βαάνης ἐζήτησεν ὅπως οἱ Λεγάτοι παρουσιάσωσι διαπιστευτήρια, διὰ τὸ ὅποιον οὗτοι ἐξεπλάγησαν, καὶ ἠρώτησε διατί κατεδικάσθη ὁ Φώτιος ἄνευ ἀπολογίας, ἐνῶ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐζήτηι τρόπον συμβιβασμοῦ. Ἐν τέλει ὁ Βαάνης ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀρνήται νὰ ὑπογράψῃ τὰ πρακτικά, ἀν μὴ ἀκουσθῶσιν ὁ Φώτιος καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ. Προσέτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπεφύλαξεν εἰς ἑαυτὸν ἢ εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ τὴν προεδρίαν ἀντὶ τῶν Λεγάτων, εἰς τὸ ὅποιον οὗτοι ὑπέκυψαν.

Κατὰ τὴν δ' συνεδρίαν ἐζητήθη νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ δίκη τῶν Φωτιανῶν Ἐπισκόπων Θεοφίλου καὶ Ζαχαρίου, οἵτινες μαρτυροῦντος τοῦ Μαρίνου ἀπέδειξαν ὅτι ἐπικοινωνήσαν μετὰ τοῦ Πάπα τῷ 860. Οἱ Λεγάτοι ὑπεστήριζον ὅτι δὲν ἦλθον ἵνα δικάσωσι καὶ ἀκούσωσι τὴν ἀπολογίαν τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ἐπιβάλωσι τὰ ἀποφασισθέντα ἐν Ρώμῃ. Ὁ Φώτιος ἔσιγα, ἀλλ' ὁ φίλος αὐτοῦ Ζαχαρίας ἠγέρθη καὶ ὠμίλησεν, εἰς αὐτὸν δὲ ἀπήντησεν ὁ Μητροφάνης. Ἄλλ' ὅτε ὁ Ζαχαρίας ἠθέλησε ν' ἀνταπαντήσῃ οἱ Λεγάτοι διέταξαν αὐτὸν νὰ παύσῃ, ἄλλως θὰ κατακριθῇ εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ! Οἱ Φωτιανοὶ Ἐπίσκοποι κατήγγειλαν τοὺς Λεγάτους ὡς μεροληπτοῦντας, ἀλλ' οἱ Λεγάτοι διέταξαν ν' ἀναγνωσθῇ καὶ βεβαιωθῇ ὁ καταδικάζων τὸν Φώτιον Λίβελλος καὶ ἐξωκκλησιασθῇ ὁ ἀρνούμενος νὰ ὑπογράψῃ. Οἱ Πατέρες ἀντέστησαν νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν Λεγάτων, ὅπως ἀναγνωρισθῶσιν αἱ ἀποφάσεις τῶν δύο Παπῶν περὶ Πρωτείου, ὁ δὲ Βαάνης ὠμίλησε περὶ Πενταρχίας ἐννοῶν τὰ 5 Πατριαρχεῖα, τὰ ὅποια κυβερνοῦσι τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησίαν. Καὶ αὐτὸς ὁ 21 Κανὼν δὲν διευτυπώθη συμφάνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν Λεγάτων. Ἀπὸ Ρωμαϊκῆς ἀπόψεως οἱ Λεγάτοι ἐπέτυχον σχετικῶς ὀλιγώτερα ἢ αἱ τοῦ 861, ὅπερ δεικνύει ὅτι διὰ συμβιβαστικοῦ τρόπου ἐπιτυγχάνονται περισσότερα ἢ δι' ἀτέγκτου στάσεως.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς Συνόδου ἔρχεται εἰς τὸ μέσον τὸ σπουδαῖον ἐρώτημα τοῦ Βόριδος πρὸς τὴν Σύνοδον εἰς ποῖον Πατριαρχεῖον ἀνήκει ἡ Βουλγαρία. Οἱ 4 Πατριαρχικοὶ Ἀντιπρόσωποι συνῆλθον μετὰ τῶν Βουλγάρων ἀντιπροσώπων καὶ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Λεγάτων, οἵτινες ἐκραύγαζον, ὅτι δὲν δύνανται νὰ κρίνωσι τὸν Πάπαν, ἐξέδωκαν τὴν ἀπόφασιν ὅτι ἡ Βουλγαρία ἀνήκει εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κ)πόλεως. Ὁ Ἰγνάτιος οὐδ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν κἄν τὴν σχετικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀδριανοῦ πρὸς αὐτόν, οἱ δὲ Ἱερατοῦστολοι τῆς Ρώμης ἐξεδιώχθησαν ἐκ Βουλγαρίας. Περὶ

Βουλγαρίας, ὡς φαίνεται, διελάμβανε καὶ ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἱεραπόστολοι τῆς Ρώμης ἐξεδιώχθησαν, ὁ Πάπας ἔγραψε τῷ 871 ἐκ νέου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ζητῶν, ὅπως ὁ Ἰγνάτιος ἀποσύρῃ ἐκεῖθεν τοὺς ἐπισκόπους αὐτοῦ, διότι οὗτος δὲν ἀπεκρίθη εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα περὶ τούτου καὶ περὶ τινῶν κανονικῶν παραβάσεων, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀπάντησιν. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἀπόφασιν τῶν 4 Πατριαρχῶν περὶ Βουλγαρίας οἱ Λεγάτοι ἐνεχείρισαν νέαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ἐν ἣ ὡς ὅρον τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ἔθετον τὴν ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας ἀποχὴν αὐτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Ἀδριανοῦ πρὸς διαφόρους. Ἐντεῦθεν ἔχομεν ἀπὴν ἀπόδειξιν ποῖον ῥόλον εἰς τὰς διαπραγματεύσεις Φωτίου—Νικολάου ἔπαιξε τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας. Ἐπειδὴ ὁ Ἰγνάτιος δὲν συνεμορφώθη πρὸς τὴν πρόσκλησιν αὐτῆν, ὁ Ἀδριανὸς ἔθεώρει αὐτὸν ἐξωκκλησιασθέντα καὶ οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ Ἰωάννης ὁ 8ος καλεῖ αὐτὸν ἐν ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πολλαῖς ἐξωκκλησιασθέντα. Ἰωάννης ὁ 8ος ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον ἀπειλεῖ ὅτι θὰ ἐξωκκλησιάσει αὐτόν, ἂν μὴ ἀποσύρῃ τοὺς Ἱερεῖς αὐτοῦ ἐκ Βουλγαρίας καὶ μετ' αὐτοῦ, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντας ἐπισκόπους καὶ Ἱερεῖς. Οὕτως οἱ Λεγάτοι ἐκέρδισαν μίαν νίκην προσομοίαν πρὸς τὴν τοῦ Πύρρου. Ἐπαρουσίασαν τὸν Δίβελλον μετὰ 100 ὑπογραφῶν Ἐπισκόπων. Ἀλλὰ πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν κατέβαλον ὑπερανθρώπως προσπαθείας ὡς καὶ πρὸς διατήρησιν αὐτῶν. Ἄλλ' ὅτι οἱ Λεγάτοι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἀπόλεσαν ἐν χειρὶ τῶν Ναρεντινῶν πειρατῶν. Ἐσῶσαν ἐν τούτοις τὴν ζωὴν αὐτῶν καὶ ὁ κινδυνωτερότερος καὶ ἄδοξος τρόπος καθ' ὃν ἐπανήλθον εἰς Ρώμην ἐσυμβόλιζε πιστῶς τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ἤξιουν, ὅτι ἐπέτυχον ἐν Κ)πόλει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Φωτίου καὶ ἡ Σύνοδος τοῦ 879—80.

Ἡ Σύνοδος τοῦ 869—70 δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καθόσον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Φωτίου παρέμειναν πιστοὶ εἰς αὐτὸν καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεμονώθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Αὐτοκράτωρ ἀποκλίνας πρὸς τοὺς μετριοπαθεῖς ἐζήτησε δι' ἐπιστολῆς ἀποσταλείσης διὰ τοῦ Θεογνώστου πρὸς τὸν Πάπαν τῷ 871 ἄφρσιν διὰ τὸν Χαρτοφύλακα Παῦλον καὶ τὸν Ἐπίσκοπον Θεόδωρον καὶ δι' ἐτέρας ἐπιστολῆς διὰ πολλοὺς Ἀναγνώστας χειροθετηθέντας ὑπὸ τοῦ Φωτίου. Τὰ αὐτὰ δ' ἐζήτησε καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Παρὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεογνώστου παρὰ τῷ Πάπα καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἠρνήθη ν' ἀναθεωρήσῃ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Νικολάου ὡς καὶ τὰς ἑαυτοῦ, ἴσως διότι ἐν Βουλγαρίᾳ ὁ Ἰγνάτιος ἐσυνέχισε τὴν πολιτικὴν τοῦ Φωτίου. Ἐν Βυζαντίῳ ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τοῦ συμβιβασμοῦ μᾶλλον ἢ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀδριανὸς ἐκπλήσσειται, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος δὲν ἐκτελεῖ αὐτὰς ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Η' ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ γραφίσει τῷ 872—3 παρητηρεῖ, ὅτι οἱ ἀποσταλέντες εἰς Βουλγαρίαν Κληρικοὶ ἦσαν ὀπαδοὶ τοῦ Φωτίου. Τοῦτο ἐγένετο διότι ἐπῆλθε συμβιβασμὸς μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου περὶ τῆς Βουλγαρίας ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἀνεγνώριζε τὸ ἔγκυρον τῆς χειροτονίας τοῦ Φωτίου ἀφοῦ ἐζήτησεν ἄφρσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων καὶ παρὰ τοῦ Πάπα. Ἡ ὑπόθεσις τῆς Βουλγαρίας ἐνδιέ-

φέρειν ἕξιςον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Κράτος καὶ διὰ τοῦτο προθύμως ἀνέλαβεν οὗτος ὑπηρεσίαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ μέθοδοι, ἅς ἐν τῇ Συνόδῳ μετεχειρίσθησαν ὁ Πάπας καὶ οἱ Λεγάτοι ἐξηρέθησαν τὸν Αὐτοκράτορα, ὡς καὶ τὸν Πατριάρχην Ἰγνατίου.

Ἐν ἀρχῇ ὅτε Φώτιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι αὐτοῦ ὑπέφερον πολλὰ μέγρι καὶ τῆς ἀποστερήσεως καὶ τῶν βιβλίων, ὡς μαρτυροῦσιν ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν Ἀρσένιον καὶ τοὺς συνεξοριστοὺς, ἔπασχον δὲ καὶ ὕλικώς. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Φώτιος συνιστᾷ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν Σπαθάριον Νικήταν καὶ εἰς ἄλλοις ὁμόφρονας Ὀφρικιάλους, οἵτινες παρέμειναν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ. Πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων ὁ κλήρος παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸν Φώτιον καὶ τινες ἐπίσκοποι διετήρησαν τὰς θέσεις αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Φώτιος ὁμιλῶν περὶ σχίσματος ὀνομάζει τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ «ἰδίαν ἐκκλησίαν» καὶ προτρέπει τὸν Ἀσβεσιᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, τὴν χειροτονίαν ἱερέων, τὴν ἴδρυσιν ἐκκλησιῶν κτλ. Ὁ Φώτιος καὶ μακρὰν τοῦ θρόνου ἐξακολουθεῖ νὰ διοικῇ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἀποκρίνεται εἰς ἐπιστολάς περὶ κανονικῶν ζητημάτων καὶ παρέχει ὁδηγίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πλήρης ἀποτυχία τοῦ αὐτοκράτορος νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ἀδιαλλαξία τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Ἰγνατίου, ἡ ἀφοσίωσις τῶν ὁπαδῶν τοῦ Φωτίου ἔδειξαν εἰς αὐτὸν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ μερίς τῶν μετριοπαθῶν, οἵτινες δὲν ἠκολούθησαν τὴν πολιτικὴν τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ὅταν οὗτοι ἀπεμακρύνθησαν ὑπὸ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ, ἀλλ' ἔδεικνυον μεγάλην νομιμοφροσύνην πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα. Ὁ Βασίλειος, μὴ ὦν ἀρεστὸς καὶ εἰς τὸν στρατόν, ἠγνόησε πόσον ἦτο δύσκολον νὰ κυβερνήσῃ ἄνευ αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλε πολιτικὴν ἐπὶ τὸ φιλειρηνικώτερον. Εἰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου ἀπαντῶν διέταξε καλλιτέραν συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φωτίου οἱ δὲ πράκτορες τοῦ αὐτοκράτορος ἐκμεταλλεῦόμενοι τὴν ἐπαιδείαν ταύτην διέδιδον, ὅτι ἐπῆλθεν ἤδη συμβιβασμὸς. Ἄλλ' ὁ Φώτιος γινώσκων καλῶς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν θέσιν τοῦ Αὐτοκράτορος δὲν ἔσπευδε. Πότε ἐπῆλθεν ἡ συμφιλίωσις;

Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἄρνησιν τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν αἴτησιν αὐτοῦ καὶ ὅτι τῷ 871 ὁ Αὐτοκράτωρ ἔγραψε πρὸς Λουδοβίκον τὸν II ἀπαγορεύων αὐτῷ τὴν χρῆσιν τοῦ τίτλου Αὐτοκράτωρ ὁ χρόνος τῆς συμφιλίωσης δέον νὰ ὀρισθῇ μετὰ τὸ 873. Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἦτο ἡ ἀνάκλησις τοῦ Φωτίου ἐκ τῆς ἐξορίας. Ὁ λόγος δὲν εἶνε, ὅτι ὁ Φώτιος ἔγραψε τὴν γενεαλογίαν τοῦ Βασιλείου καὶ ἐκολάκνευσεν αὐτόν, ἀλλ' ὅτι ὁ Βασίλειος προσοικειωθεὶς τοὺς μετριοπαθεῖς δὲν εἶχεν ἀνάγκην πλέον νὰ θωπεύῃ τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν Ρώμην. Ἐπαυελθὼν ὁ Φώτιος ἐγένετο στενὸς αὐτοῦ φίλος, ἔλαβε κατοικίαν ἐν τῷ Παλατίῳ, ἀνέλαβε τὴν ἐκπαιδεύσιν τῶν τέκνων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπανάλαβε τὴν διδασκαλίαν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ. Ὁπαδοὶ τοῦ Φωτίου ἐν τῷ ζήλω αὐτῶν ἐπόθουν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν, ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐγίνωσκε νὰ περιμένῃ μέχρι οὗ ἡ πρωτοβουλία προέλθῃ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐφ' ὅσον ὁ Ἰγνατίος ἐξηκολούθει νὰ κατέχῃ ἔτι τὸν θρόνον οἱ ἀδιαλλάκτοι ὡς λόγον τῆς προσεγγίσεως διέβλεπον τὰς ῥαδιουργίας τοῦ Φωτίου. Καίτοι δὲ μετὰ τοῦ Φωτίου δὲν ἀνεκλήθησαν ὅλοι οἱ ἐξορισθέντες Ἐπίσκοποι ἢ θέσεις αὐτῶν ἐβελτιώθη, ἐκεῖ δὲ ὅπου οἱ Μετριοπαθεῖς ὑπερίσχυον, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Φωτίου Ἐπίσκοποι, παρέμειναν εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ παραμένει ἄγνωστος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξορισθέντων.

Ὁ Φώτιος ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ πρὸ τῆς Συνόδου τῷ 879—80 ἀναφέρει τὴν συμφιλίωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰγνατίου, καίτοι ἀρνοῦνται αὐτὴν ὁ Νικητῆς ὁ Στυλιανὸς καὶ ἡ ἀντιφωτιανὴ συλλογὴ. Τῆς συμφιλιώσεως φαίνεται ὅτι προηγήθησαν συνομιλίαι μεταξὺ αὐτῶν, ὁ δὲ Ἰγνατίος συμμορφούμενος πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου 869—70 ἐζήτησε κατ' ἀρχάς, ὅπως ἀποταθῆ πρὸς τοὺς Πατριαρχὰς δι' ἄφεσιν, ἀλλ' ὁ Φώτιος ἀντέστη θεωρῶν τὰς ἀποφάσεις ἐκείνας ἀκύρους καὶ μετ' αὐτοῦ συνεφώνησεν ὁ Αὐτοκράτωρ. Ἡ συμφιλίωσις ἦτις διετηρήθη μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου ἐγένετο ἴσως τῷ 876 ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Πάπαν προσκαλοῦντος αὐτὸν ν' ἀποστείλῃ λεγάτους διὰ τὴν νέαν εἰρηνευσιν τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Πάπα γενομένης τῷ 878. Ὁ Πάπας Ἰωάννης Η' ἐδέχθη τοσοῦτω προθυμότερον τὴν πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅσον ἠλπίζεν ὅπως ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ διευθετήσῃ καὶ τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας. Ἐπειδὴ ἔξι ἔτι ὁ Ἰγνατίος ὁ Πάπας ἔγραψε καὶ πρὸς αὐτὸν ὑπομνησκῶν τὰς προηγηθείσας ἐπιστολάς αὐτοῦ. Ἐγραψε καὶ πρὸς τὸν Βόριδα ἐπιστολὴν διὰ τὸ γνωστὸν ζήτημα, τὴν ὁποίαν ἐκόμιζον οἱ διὰ τὴν Κ)πολιν ὀρισθέντες Λεγάτοι. Οὗτοι ἀφιχθέντες εἰς Κ)πολιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ πάθημα προκατόχων αὐτῶν ἐδυσκολεύοντο ν' ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πρακτέου καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψαν πρὸς τὸν Πάπαν ὅτε Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Φώτιος. Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 879 ὁ Πάπας ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ Πριμικηρίου Γρηγορίου περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ συνεκάλεσε σύσκεψιν ἐν Ρώμῃ ἐξ 8 ἐπισκόπων, συνεργατῶν αὐτοῦ καὶ εἰτα ἔγραψε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν τριῶν Πατριαρχείων τῆς Ανατολῆς καὶ πρὸς τὸν Φώτιον. Εἰς τὸν πρώτον ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησιν αὐτοῦ διότι ἀναγνωρίζει τὴν Ἁγίαν Ἐδραν ὡς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς ὅλης Ἐκκλησίας καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Φώτιος, ὡς ἀναλαβὼν ἐκ νέου τὴν Πατριαρχεῖαν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα δέον ν' ἀπολογηθῆ πρὸ τῆς Συνόδου καὶ νὰ παύσῃ ἀσχολούμενος περὶ τὴν Βουλγαρίαν. Πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν Πατριαρχῶν ἐκφράζει τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὁμοφωνίᾳ περὶ Φωτίου καὶ ὅτι αὐτός, ὡς διάδοχος τοῦ ἁπ. Πέτρου, ἐγκρίνει τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ προάγῃ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν ἐκ λαϊκῶν. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Φώτιον τέλος ἐπιστολῇ ἐπικυροῖ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἄνοδον αὐτοῦ, ἂν ἀπολογηθῆ πρὸ τῆς Συνόδου καὶ προσθέτει, ὅτι οἱ Λεγάτοι ἔλαβον ἰδιαιτέρας ὁδηγίας περιεχομένας ἐν τῷ *Commonitorium*.

Τὸ *Commonitorium* ἐνεκρίθη ἐν τῇ ἐν Ρώμῃ γενομένη συσκέψει τοῦ Πάπα καὶ τῶν 8 ἐπισκόπων καὶ ὑπεγράφη ὑφ' ὅλων καὶ περιεῖχε τὰς πρὸς τοὺς Λεγάτους ὁδηγίας. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ζητεῖται ἡ κατάργησις τῆς λεγομένης 8ης Οἰκουμενικῆς ἐγεννήθη ἡ ὑπόνοια, ὅτι τοῦτο εἶνε προσθήκη γενομένη ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καθόσον αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι ἐπιστολαὶ οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρουσιν. Ἀλλ' ὁ Πάπας ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰγνατιανούς Πατρικίους ἀναφερόμενος εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἐκείνης λέγει ὅτι ἐκεῖνα οὐδένα πρέπει νὰ ἐμποδίσουν, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, διότι αὐτὸς διὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἀνήρσεε τὰ προαποφασισθέντα κατ' αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὸ ἄλλο περιεχόμενον τοῦ *Commonitorium*, τοῦτο εἶνε ὅμοιον πρὸς τὰ διατυπωθέντα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα πλὴν τοῦ δ' κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον διατάσσει τὴν Ἀπολογίαν τοῦ Φωτίου πρὸ

τῆς Συνόδου οὐσιωδῶς ἐτροποποιήθη. Κομιστῆς τοῦ *Commonitorium* εἰς Κ)πολιν ὑπῆρξεν ὁ Καρδινάλιος Πέτρος, ὅστις προσετέθη εἰς τοὺς Λεγάτους. Μετὰ τὴν ἀφιξιν αὐτοῦ ἤρξαντο διαπραγματεύσεις μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου καὶ τῶν Λεγάτων, ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν πορείαν ἐν τῇ Συνόδῳ καὶ κατ' αὐτὰς ἐδέχθη ὅτι ὑπῆρχε ὀξυκλή διαφορά μεταξύ τοῦ Πάπα διατάσσοντος ἀπολογίαν τοῦ Φωτίου πρὸ τῆς Συνόδου καὶ αὐτοῦ κατηγορηματικῶς ἀρνούμενου. Ὁ λόγος τῆς ἀρνήσεως ταύτης ἦτο ὅτι τόσον ὁ Φώτιος ὅσον καὶ οἱ ὄπαδοι αὐτοῦ τὰ ληφθέντα κατ' αὐτοῦ μέτρα ὑπὸ τοῦ Νικολάου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐθεώρουν ἀντικανονικά. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Σύνοδος κατ' αὐτοὺς ἔδει νὰ περιορισθῇ εἰς ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου καὶ οὐδὲν πλέον. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τοὺς Λεγάτους. Γνωρίζαντες τὴν ἐν Βυζαντίῳ κατάστασιν διάφορον ἐκείνης, ἥτις παρεστάθη εἰς αὐτοὺς ἐν Ρώμῃ, μὴ δυνάμενοι ν' ἀποταθῶσι καὶ ἐκ δευτέρου εἰς Ρώμην, διότι θὰ ἐπετιμῶντο ὡς στερούμενοι πρωτοβουλίας καὶ βλέποντες ἀνυπομονοῦντα τὸν Αὐτοκράτορα ὑπεχώρησαν καὶ ἀπεφάσισαν ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην νὰ παραιτηθῶσι τοῦ ὅρου τούτου, ἀλλ' ἐζήτησαν ὡς ἀντιστάθμισμα τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Βουλγαρίας.

Συνέπεια τῆς συνεννοήσεως ταύτης κατὰ τὸν συγγραφέα ἦτο, ὅτι ἔδει νὰ τροποποιηθῇ τὸ *Commonitorium* ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ σημείον, τὸ ἀπαιτοῦν τὴν ἀπολογίαν τοῦ Φωτίου πρὸ τῆς Συνόδου. Καὶ τὴν εὐθύνην τῆς τροποποιήσεως μετὰ τὴν Σύνοδον πρὸ τοῦ Πάπα ἀνέλαβον οἱ Λεγάτοι. Ὁ συγγραφεὺς εὗρισκε ὅτι τοιαῦται μεταβολαὶ ἐν ἐγγράφοις διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐγένοντο πολλαί. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιστολῇ, ἐνῶ τροποποιεῖται διὰ τὸ ἠπιώτερον ἢ εἰσαγωγή, παραμένει ἀδικτος ἡ περίοδος περὶ τοῦ πρωτείου. Τὸ περὶ ἀπολογίας τοῦ Φωτίου χωρίον μετεβλήθη ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ, ὡς καὶ τὸ περὶ τῆς Η' Συνόδου παρελείφθη καίτοι ἀφέθησαν ἴχνη περὶ πρωτείου. Οἱ ὄροι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Φωτίου παραμένουσι πλὴν ἐλαχίστων σημείων ἀναλλοίωτοι. Ἐποσειώδεις ὡσαύτως εἶνε αἱ μεταβολαὶ αἱ ἐπενεχθεῖσαι εἰς τὴν πρὸς τοὺς Πατριάρχας ἐπιστολήν. Καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀπληρίφθη τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀπολογίαν τοῦ Φωτίου χωρίον χωρὶς νὰ θιγῇ τὸ σχετιζόμενον πρὸς τὸ Πρωτεῖον. Κατὰ τὸν συγγραφέα αἱ ἐπενεχθεῖσαι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ μεταβολαὶ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Ὁ Πάπας παρίσταται λέγων, ὅτι ἡ ἔδρα εἰς ἣν ἀσκατεστάθη ὁ Φώτιος ἀνῆκεν εἰς αὐτὸν δικαιοματικῶς καὶ ἐτόνισε τὸ περὶ Ἰγνατιανῶν χωρίον οἵτινες θὰ ἠροῦντο ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτόν· ὁ ὅρος τῆς ἀπολογίας ἀρτεται ὡς καὶ οἱ ὑπαινωμιῶν περὶ τῆς Ἰγνατιανῆς Συνόδου καὶ αἱ ἀπειλαὶ περὶ τιμωρίας καὶ ἡ ἀξίωσις τῆς ἀνακλήσεως τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ἱερέων. Αἱ μεταβολαὶ αὗται ἀφεώρων σχέσεις Πάπα καὶ Βυζαντίου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ Φωτίου, ὃ δὲ συγγραφεὺς παρατήρησεν ὅτι παρὰ τὴν κατὰ τοῦ Φωτίου κριτικὴν ὡς παραχαράκτου, ὁ Φώτιος οὐδὲν μετέβαλε τὸ οὐσιαστικῶς ἀναφερόμενον εἰς τὸ Πρωτεῖον τὸ κεφαλαιώδους σπουδαιότητος σημείον.

Τῆς Συνόδου προήδρευεν οὗτος ἀντὶ τοῦ αὐτοκράτορος, πενθούντος διὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο παρὰ τοὺς ἐπικριτὰς οὐδὲν εἶχε τὸ ἄτοπον, ἀφοῦ καὶ τῆς Ζ' Συνόδου προήδρευεν, ὁ Ταράσιος, ἀμφοτέρωι δὲ ὡς χρηματίσαντες πρῶτερον ἀρχιγραμματεῖς ἐγίνωσκον νὰ διευθύνωσιν ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος.

Αἱ συνεδρίαί ἤρξαντο ἀρχομένου Νοεμβρίου καὶ ἡ πρώτη συνεδρίασις

κατηγαλώθη εις τὸν λόγον τοῦ Ζαχαρίου καὶ τὴν παρουσίαν τῶν Λεγάτων. Κατὰ τὴν β' συνεδρίαν ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα, ὡς ἐτροποποιήθησαν, οἱ δὲ Λεγάτοι παρεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Καισαρείας Προκοπίου νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῶν διύσταμένων, ὅπερ καὶ ἀπεδέξαντο. Εἶτα ὁ Καρδινάλιος ἐζήτησε τὴν ἐπαγαφορὰν τῶν Ἰγνατιανῶν εἰς τὰς ἔδρας αὐτῶν, ὅπερ καὶ ὑπεσχέθη ὁ Φώτιος. Ὅτε δὲ ὁ Καρδινάλιος ἤξιωσε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ Βουλγαρίας τῶν ἐκ Κ)πόλεως ἱερέων ὁ Φώτιος ἐπέδειξε διαθέσεις συνεννοήσεως πρὸς εἰρήνευσιν. Ἡ πρότασις τοῦ Καισαρείας περὶ ἀνακατατάξεως τῶν Ἐπισκοπῶν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου Γρηγορίου, ὡς ἄσχετος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκληθείσης Συνόδου. Οἱ Λεγάτοι προσέβησαν εἶτα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἀποκατεστάθη ὁ Φώτιος. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατρ. Ἱεροσολύμων ἐδήλωσεν, ὅτι ἕκαστον Πατριαρχεῖον ἐκλέγει τὸν ἑαυτοῦ Πατριάρχην καὶ ἀφοῦ Κλήρος καὶ Ἐπίσκοποι θέλουσι τοιοῦτον τὸν Φώτιον τίς δύναται νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὸν ὅπως ἐπανέλθῃ; Οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου ἀπεδέχθησαν τὴν ἀποψιν ταύτην καὶ οὐχὶ τὴν ἀξίωσιν τοῦ Πάπα ὡς αὕτη διετυπώθη ὑπὸ τῶν Λεγάτων. Ὁ Φώτιος τότε ἐξέθηκε πῶς ἐγένετο Πατριάρχης, ἐζήτησε τὴν στάσιν αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Ἰγνατίου. Ἀφοῦ ἡ Σύνοδος, ἀγανγνωσθεῖσα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἀπεδέχθη τὴν μετάνοιαν τοῦ Τύρου Θωμᾶ, ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Κατὰ τὴν γ' συνεδρίαν ἀνεγνώσθη ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς Πατέρας τῆς Συνόδου καὶ ἐνεκρίθησαν τὰ ἐν αὐτῇ θιγόμενα ζητήματα. Εἶτα ἐξηλέγχθησαν τὰ διαπιστευτήρια τοῦ ἀντιπροσώπου Ἱεροσολύμων Θεοδοσίου καὶ οἱ Λεγάτοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ἔδωροδοκῆθησαν, ἵνα ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον. Αἱ κομισθεῖσαι ἐπιστολαὶ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἐδήλουν σαφῶς, ὅτι ὁ Φώτιος θὰ ἐγένετο Πατριάρχης καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν διεσαφηνίσει τὸ ζήτημα ὅτι ἡ ἐκλογὴ Πατριαρχῶν εἶνε καθαρῶς ἐσωτερικὴ ὑπόθεσις ἄνευ ἐξωτερικῆς ἀναμίξεως. Αἱ δηλώσεις αὗται προὐκάλεσαν ἐγκώμια τοῦ Φωτίου ἀπὸ μέρους τοῦ Ἡλία, ἀντιπροσώπου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Καρδινάλιου. Ἀφοῦ ἐγένετο δεκτὴ ἡ μετάνοια τῶν δύο Πατρικίων, ἐτέθη τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας, ἀλλὰ τοῦτο ἀφέθη εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ 4ον καὶ τὸ 5ον κεφ. τοῦ Commonitorium ἔτυχον γενικῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ εἰς ἔνδειξιν τῆς ὁμοφωνίας ἐνεκρίθη κοινὸν συλλεῖτουργον κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν ε' συνεδρίαν συγκροτηθεῖσαν τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου ἀνεγνώρισθη ἡ Ζ' ὡς Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Προσκληθεῖς ὁ Σύμωνα Μητροπολίτης προτάσει τῶν Λεγάτων, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον δὲν προσήλθε προφάσει ἀσθενείας καὶ διὰ τοῦτο ἀπέκοπη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μέχρις οὗ μετανόησιν. Ἐπειτα ἐνεκρίθησαν Κανόνες· ὁ 1ος καθ' ὃν οἱ ἐν ταῖς περιοχαῖς τοῦ Πάπα ἢ τοῦ Φωτίου τιμασθηθέντες κληρικοὶ δεόν· γ' ἀναγνωρίζονται ὡς τιμασθημένοι καὶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους. Ὁ 2ος ὃν προέτεινεν ὁ Φώτιος καὶ καθ' ὃν οἱ ἀπαξ γενόμενοι μοναχοὶ Ἐπίσκοποι δὲν δικαιούνται, ὅπως ἀναλάβωσι καὶ αὐτὴς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ὁ 3ος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς λαϊκοὺς τὸ πλάττειν ἐπισκόπους, ὅπερ συνέβη καὶ παρὰ τοῖς ἀκολουθοῦσι τὸν Ἰγνατίον καὶ παρὰ τοῖς ὁπαδοῖς τοῦ Φωτίου. Αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις ὑπεγρά-

φησαν ὑπὸ τῶν Λεγάτων, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἄλλων Πατριαρχείων καὶ ὑπὸ 383 Ἐπισκόπων παρουσιαζόντων ἐν τῇ Συνόδῳ.

Ὅπως ὑπογράψῃ καὶ ὁ ἅπλων λόγῳ πένθους Ἀυτοκράτωρ συνεκροτήθη καὶ 5' συνεδρία ἐν τῷ Τριλίνω, εἰς ἣν παρέστησαν μόνον οἱ Λεγάτοι, οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ 18 Μητροπολίται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, ἀντιπροσωπεύοντες τοὺς 383 Ἐπισκόπους. Μετὰ 10 ἡμέρας προσκληθέντες καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀγ. Σοφίᾳ ἔλαβον γνῶσιν τοῦ πρακτικοῦ τῆς προσηγηθείσης συνεδρίας καὶ ἔδωκαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν. Ὁ συνήθης εἰς τὰς Οἰκουμ. Συνόδους ὄρος ἀνεβλήθη μέχρι τῆς ὑπὸ τὸν Ἀυτοκράτορα συνεδρίας, ὅτε καὶ ἀναγνωσθεὶς ὑπεγράφη μετὰ τῶν Πρακτικῶν ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ ζ' καὶ τελευταία συνεδρία προεδρευόντος τοῦ Φωτίου συνήλθεν ἵνα ἀκούσῃ ὅ,τι ἐγένετο ἐν τῷ Παλατίῳ, ὃ ὄρος ἐγένετο δεκτὸς καὶ μετὰ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ἀυτοκράτορα καὶ τὸν Φώτιον ἔληξαν αἱ Συνεδρία, ἀναθεματισθέντων τῶν ἀρνούμενων ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν Φώτιον. Κατὰ τὰς συνεδρίας ταύτας δὲν συνεζητήθη τὸ Filioque, ἀλλ' ἠλέγχθη ἡ παράνομος εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, οἱ δὲ Λεγάτοι καὶ ἀπήγγειλαν καὶ ὑπέγραψαν τοῦτο ἄνευ τῆς προσθήκης. Ἡ ἐν τέλει τῶν Πρακτικῶν τεθειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Φώτιον εἶνε νόθος, γραφεῖσα ὑπὸ τινος Ἑλληνοσ ἀνιρρητικοῦ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ δὲν θίγει τὴν οὐσίαν τοῦ Filioque, ἀλλὰ μόνον τὴν προσθήκην.

Ὁ συγγραφεὺς κρίνει ὅτι ἐσφαλμένως ἡ διαγωγὴ τῶν λεγάτων κατακρίνεται ὡς ἄγαν δουλικὴ πρὸς τὸν Φώτιον. Ὁ Καρδινάλιος ἐτόνισεν ὅτι ὁ Πάπας ἐπισκεπτόμενος τὴν Ἐκκλησίαν Κ)πόλεως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ διὰ τῶν Λεγάτων αὐτοῦ προτρέπει εἰς ἐνότητά καὶ ἐπανέλαβε τοῦτο παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Ἡρακλείου. Κατὰ τὴν β' συνεδρίαν, ὁ Καρδινάλιος ἐτόνισεν, ὅτι πολλοὺς Ἐπισκόπους καὶ Πατριάρχας ἀποκατέστησεν ὁ Πάπας, ἔξετάζων δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀποκατεστάθη ὁ Φώτιος ἔδειξεν ἑαυτὸν ὡς Κριτὴν διὰ τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ. Εἰς τὸ ζήτημα τῆς συγγνώμης τοῦ Τύρου Θωμᾶ ἠξίωσεν ἐν ἀρχῇ ὅτι ἀρμόδιος πρὸς παροχὴν συγγνώμης εἶνε ὁ Πάπας, ἀλλ' ὑπεχώρησεν εἰς τὴν αἴτησιν τῶν Πατέρων ὅπως ὁ Φώτιος ὡς προσβληθεὶς παράσχη τὴν συγγνώμην. Ἄν οἱ Λεγάτοι συγκατετέθησαν εἰς τὴν τροποποίησιν τοῦ Commonitorium, αὕτη ἐγένετο μόνον εἰς ἃ σημεῖα ἀφεώρων τὴν ἐν Βυζαντίῳ εἰρήνην, παρέμειναν δέ, ὡς εἶχον τὰ περὶ πρωτείου τοῦ Πάπα. Κατὰ τὴν δ' συνεδρίαν ὁ Καρδινάλιος ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Πάπας εἶνε ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι αὐτὸς λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ταύτην παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου, ἔδωκεν τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν καὶ εἰς τὸν ἀγιώτατον Φώτιον. Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν, ὅτι οἱ Λεγάτοι δὲν ἐξέκλιναν ἀπὸ τῶν ὁδηγῶν αὐτῶν, ἀλλὰ παρέμειναν πιστοὶ εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνδιέφερε κυρίως τὸν Πάπαν, τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Αἱ περιποιήσεις καὶ τὰ ἐγκώμια πρὸς τὸν Φώτιον ἐξηγοῦνται, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἡ ἔξοχος προσωπικότης τοῦ Φωτίου, «ὅστις εἶχε πράγματι κατακτήσῃ τὰς καρδίας τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας καὶ συνόλου τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας». (Συνεχίζεται) † ΘΥΑΤΕΙΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Κριτικαὶ σημειώσεις ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Βασιλείου Στεφανίδου.

Περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου ἡ ἄριτι ἐκδοθεῖσα πλήρης Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ συμπαθοῦς καὶ παλαιοῦ μου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς καθηγητοῦ, Ἀρχιμανδρίτου Βασιλείου Στεφανίδου. Τὰ

μέχρι σήμερον εἰς χεῖρας τῶν φοιτητῶν καὶ ἱεροσπουδαστῶν ἔγχειρίδια, τὰ φιλοπονηθέντα ὑπὸ τῶν ἀοιδίμων Καθηγητῶν Κυριακοῦ καὶ Βαφείδου, ἔπαυσαν ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἱκανοποιῶσι τὸν φοιτητικὸν κόσμον καὶ τοὺς περὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καθόλου ἀσχολουμένους. Τὸν Καθηγητὴν Ἀρχιμανδρίτην Β. Στεφανίδην περιβάλλει ἑξαιρέτος τιμὴ διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας ταύτης, ἣτις ἀποτελεῖ καρπὸν ἱεσσαρακονταετοῦς περιήτου φιλοτίμου καὶ ἀόκνου διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Οἱ φοιτηταὶ τῆς Θεολογίας καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος θφείλουν πρὸς αὐτὸν μεγάλην εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος προσελθοῦσαν πολύτιμον ταύτην ἐργασίαν.

Ὡς πᾶν ἔργον ἀνθρωπίνης ἐπινοίας εἶναι δεκτικὸν κρίσεως, οὕτω καὶ τὸ ἔργον τοῦ συμπαθοῦς καὶ φιλοτίμου Καθηγητοῦ μου φέροι ἐν ἑαυτῷ σημεῖα τινα, ἐπὶ τῶν ὁποίων χωρεῖ παρατήρησις τις. Τὸ ἔργον εἶναι ὀγκῶδες καὶ δικαιολογεῖ σημεῖα τινα ἀτελείας. Ἄλλ' ἡ ἐπιμέλεια τοῦ συγγραφέως, ἡ φιλοπονία του καὶ ἡ τάσις πρὸς μεῖζω ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, περιάγουσιν τὰς ἀτελείας ταύτας εἰς τὸ ἐλάχιστον.

Δὲν ἀπόκειται εἰς ἐμὲ νὰ ἀσχοληθῶ ἐπὶ τοῦ ὅλου ἔργου. Ἄλλὰ λόγῳ τῆς ἐπαφῆς μου πρὸς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὰ αἰθιοπικὰ περιεργάσθη ἐν τῇ ὑπ' ὄψει Ἱστορίᾳ τοῦ Καθηγητοῦ μου τὰ σχετικὰ κεφάλαια.

Παρατήρησα σημεῖα τινα ἐπιδεχόμενα συζήτησιν. Τὰς παρατηρήσεις μου καταχωρῶ εἰς περὶ ἀκολουθητῶν τὴν σειρὰν τῶν περὶ Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας ἀναγραφόμενων. Γράφων ταῦτα ἔχω τὴν πεποιθήσιν ὅτι δίδω εἰς τὸν σοφὸν Καθηγητὴν ἀφορμὴν. Λέγει δέ που ἡ Γραφή: «Δίδου σοφῷ ἀφορμὴν καὶ σοφώτερος ἔσται».

* * *

Ἐν πρώτοις ἔχει τις νὰ παρατηρήσῃ ἀπὸ Αἰθιοπικῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ Αἰθίοπες ἐν τῇ ἐπισήμῳ διατυπώσει τῆς ὀνομασίας τῆς χώρας τῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν δὲν μεταχειρίζονται τὸν ὄρον «Ἄβυσσηνός καὶ Ἄβυσσηνία» ἀλλ' «Αἰθίοψ καὶ Αἰθιοπία». Προτιμοῦν τὴν κλασικὴν καὶ τὴν ἀγιογραφικὴν ταύτην ὀνομασίαν παρὰ τὴν ἐκ τῆς ἀραβικῆς χρησιμοποιουμένην «Ἄβυσσηνός καὶ Ἄβυσσηνία» ὡς σημαίνουσαν τὴν ἀνάμικτον καὶ μὴ καθαρὰν φυλὴν (Habesh).

Τὰ ἐν σελίδι 22 γραφόμενα ὅτι «ἡ Αἰθιοπία κεῖται μεταξύ Αἰγύπτου καὶ Ἄβυσσηνίας» προέρχονται ἀπὸ συγκεχυμένην γνῶσιν περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Αἰθιοπίας καὶ ἀπὸ τὰ ρευστὰ σύνορα τῆς χώρας κατὰ τὴν προϊστορικὴν καὶ βραδύτερον κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν.

Ἐν σελ. 250 ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Αἰθιοπίας παρουσιάζονται αἱ ἀρχαῖαι ἰθαγενεῖς πηγαὶ ὡς ἀγνοοῦσαι τὰ περὶ τῆς δράσεως τῶν ἀυταδέλφων Φρουμεντίου καὶ Αἰδεσίου. Τὸ ἀληθέστερον εἶναι ὅτι συγκεχυμένην ἔχουν μᾶλλον γνῶσιν περὶ αὐτῶν. Ὁ Ρουφίνος, ἐκ διηγήσεως αὐτοῦ τοῦ Αἰδεσίου, ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ λεπτομερείας περὶ τῆς ἐν Αἰθιοπίᾳ ἐγκαταστάσεως καὶ δράσεως ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν. Τὰ ὀνόματα ἀμφοτέρων εὐρίσκονται ἐν τῷ Αἰθιοπικῷ Συναξαρίῳ κάπως παραμορφωμένα. Ὁ Φρουμέντιος εἶναι γνωστὸς ὡς Φρεμενάτος· ἀποκαλεῖται δὲ Ἀββᾶ Σαλάμα (πατῆρ εἰρήνης) καὶ Κεσσάτε Βιρχάν (Φωτιστής).

Ἐν σελ. 251 γίνεται λόγος περὶ τῶν «ἐννέα Μοναχῶν τοῦ Παχωμίου». Ἐν πρώτοις οὗτοι εἶναι μοναχοὶ ἑλθόντες ἐκ Συρίας· δὲν ἔδρασαν δὲ πρὸ τοῦ Φρουμεντίου, ἀλλὰ πολὺ βραδύτερον αὐτοῦ.

Τὴν Αἰθιοπικὴν Ἐκκλησίαν διεξεδίκησεν ὁ Ἀρειανισμὸς πολεμῶν τὸν

Μ. Ἀθανάσιον. Ἡ ἀπόπειρά του ἀπέτυχεν. Ὁ ἀπὸ τὸν μονοφυσισμὸν πειρασμὸς ὑπῆρξεν ἐπιτυχέστερος. Ἡ Αἰθιοπία ἔσχε τὴν παράδοσιν νὰ λαμβάνῃ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας. Οἱ ἐννέα Μοναχοί, οἱ ἐλθόντες καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Μέση Ἀνατολὴ ἐσπαράσσειτο ἀπὸ τὰς μονοφυσικὰς ἔριδας, καὶ γνωστοὶ ἐν Αἰθιοπία ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ζετέγγιε Κεδδουσάν» ἐργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. «Υπάρχουν οἱ ἐχόμενοι τῆς γνώμης ὅτι οὗτοι ὑπῆρξαν ἀπόστολοι μονοφυσισμοῦ. Πάντως ὁμῶς μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἐν Αἰγύπτῳ, καθ' ἣν ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία ἠννοεῖτο μᾶλλον ὑπὸ τῶν Κατακτητῶν, ἢ Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία διετήρει τὸν δεσμόν της μὲ τὸν Ὀρθόδοξον κόσμον, ἢ ἀπορροφῆσίς της ἐν τῇ Κοπτικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρξε μοιραία συνεπείᾳ τῆς ἀπὸ τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν εἰς Αἰθιοπίαν ἀποστολῆς τοῦ ἐκάστοτε Ἀβούνα τῆς Αἰθιοπίας, τοῦθόπερ ἠννόουν οἱ ἐν Ἀνατολῇ κρατοῦντες Μουσουλμᾶνοι.

Αὐτόθι γίνεται λόγος περὶ Ἑβραϊκῶν ἐθίμων: περιτομῆς, ἀργίας κατὰ Σάββατα καὶ Κυριακὰς, διακρίσεως τροφῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Αἰθιοπία, ὡς χώρα, ὑπέστη ἐπίδρασιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀλλ' ὑπάρχουν ἐθιμὰ τινα, ἅτινα εἶναι μᾶλλον κοινὰ εἰς τοὺς σημιτικούς λαούς, ἢ δ' Αἰθιοπία ἔσχεν ἀλληλεπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀραβικῆς ἀκτῆς τῆς Ἐρυθρᾶς.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἐν ὑποσημειώσει δίδεται ἐξήγησις διατι ἡ Ἀραβία λέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων χρονογράφων Ἰνδία. Ὀρθότερα θὰ εἶναι ἡ ἐξήγησις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ διακομιστικὸν ἐμπόριον, τὸ ἐξ Ἰνδιῶν προερχόμενον, διήρχετο διὰ τῆς Ἀραβίας, ἥτις ὡς σταθμὸς ἐμπορικῶς τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων, καὶ εὐδαίμων Ἀραβία ἀπεκλήθη καὶ συνεταυτίσθη μὲ τὰς Ἰνδίας.

Ἐν σελ. 383 γίνεται λόγος περὶ τοῦ κανόνος τοῦ Γάβλα Χαῦμανώτ, καθ' ὃν δῆθεν ἐθεσπίσθη νὰ περιορισθῇ ἡ Ἱεραρχία τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας εἰς ἓνα καὶ μόνον τὸν Ἀβούνα τὸν ἐξ Αἰγύπτου μετακαλούμενον.

Ὁ ψευδοκανὼν οὗτος ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Α' Οἰκουμένην Σύνοδον ἐχάλκευθη ὑπὸ τῶν Ἰακωβιτῶν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα.

Εἶναι ὁ κανὼν 42 κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Abraham Echelenis. Ἀποβλέπει ν' ἀποκλείσῃ τοὺς Αἰθίοπας ἀπὸ τοῦ νὰ διοικῶν τὴν Ἐκκλησίαν των καὶ νὰ περιορίσῃ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν εἰς ἓνα καὶ μόνον Ἱεράρχην καὶ τοῦτον ἀλλοδαπὸν. Χρῆσιν τοῦ κανόνος τούτου ἔκαμαν οἱ Κόπται κατὰ τὰς ἀπὸ εἰκοσαετίας συζητήσεις περὶ ἀναδείξεως ἐθνικῆς ἐξ Αἰθιοπῶν Ἱεραρχίας πρὸς διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας των. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀνεγνώρισαν τὴν νοθεῖαν του.

Ἐν σελ. 384 γίνεται λόγος περὶ θ. Εὐχαριστίας. Δὲν ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως πρὸς τὴν πραγματικότητα τὰ γραφόμενα περὶ ἀζύμων καὶ οἴνου.

Ἡ ἄμπελος δὲν καλλιεργεῖται ἐν Αἰθιοπία, εἰμὴ ἀπὸ πινῶν ἐτῶν καὶ εἰς σμικροτάτην κλίμακα. Ἡ ἐκκλησία διῆλθε πολυετεῖς περιόδους πολέμων πρὸς ἀλλοπίστους, ὑπῆρξεν ἐν διαρκεί διωγμῶ. Αἱ ὁμοροὶ χώραι ὅλαι εἶναι ἰσλαμικαί. Ἡ εὐσεβεία ἐτεχνάσθη. Ἀπὸ τὴν σταφίδα ἐπορίσθη τὸν διὰ τὴν Εὐχαριστίαν λειτουργικῶς ἀπαιτούμενον οἶνον. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ περὶ χρήσεως ἀζύμων οὐδ' ὅτι ἡ Αἰθιοπικὴ γλῶσσα εἶναι κοπτικὸν ἰδίωμα. Ἐν Αἰθιοπία ὑπάρχουν δύο γλῶσσαι: ἡ ἀρχαία, ἡ Γκεεζ λεγομένη, καὶ ἡ νεωτέρα ἡ Ἀμγάρα. Ἡ σχέσις τῆς δευτέρας πρὸς τὴν πρώτην εἶναι, οἷα ἡ τῆς Ἰταλικῆς πρὸς τὴν λατινικὴν. Ἡ πρώτη παραμένει ὡς λειτουργικὴ γλῶσσα. Δὲν ὁμιλεῖται οὐδαμοῦ τῆς χώρας. Μόνον οἱ μορφωμένοι κληρικοὶ καὶ οἱ ἐκ τῶν εὐσεβῶν αἰθιοπῶν ἀρχαίζοντες κατανοοῦν αὐτήν.

Εἰς αὐτὴν διεσώθησαν τὰ ἱερὰ καὶ ἐκκλησιαστικά βιβλία καὶ ὅλη ἡ ἀρχαία φιλολογία τῶν Αἰθιοπῶν. Συγγενεῦσι μᾶλλον πρὸς τὴν Ἀραβικὴν. Εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν Κοπτικὴν.

Αὐτόθι γίνεται λόγος περὶ τῶν φιλενωτικῶν ἀποπειρῶν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἔνωσιν τῆς Φλωρεντίας δὲν ἐγνώρισεν ὁ λαὸς διὰ τὴν λεχθῆ ὅτι αὐτὴ ἔμεινεν ἀνεφάρμοστος. Ἡ Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία μόλις καὶ μετὰ κόπου ἐπικοινωνῶναι μὲ τὸν ἔξω κόσμον διὰ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ Αἰθιοπῶν μοναχῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἢ μὲ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν ἐπικοινωνία ἀπῆται χρόνον πολὺν καὶ κινδύνους ἐνεῖχεν.

Αὐτόθι πάλιν γίνεται λόγος περὶ Πορτογάλλων καὶ Ἰησουϊτῶν. Οἱ πρῶτοι προεβίβαν τὸν δρόμον εἰς τοὺς δευτέρους καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Οἱ Αἰθίοπες πολεμοῦντες κατὰ τῶν Ἀραβοτουρκικῶν μὲ τὸ νεώτερον ὄπλον τὴν πυρίτιδα, ὀπλισμένων, ἐπεκατέστησαν τὴν ἀγωγὴν τῶν Πορτογάλλων. Ἡ ἐν Αἰθιοπία παρουσία τῶν Πορτογάλλων διήνοιξε τὸν δρόμον πρὸς τὸν καθολικισμόν. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν κινδύνων ἡ Αἰθιοπικὴ αὐτὴ ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἰησουίτας. Ἐφαίνετο πρὸς στιγμήν ὅτι ὁ Καθολικισμὸς ὑπερίσχυσεν ὡς θρησκεία τοῦ Κράτους πλέον. Ἀλλ' ἡ λαϊκὴ συνείδησις ἐξηγέρθη. Εὐθύς ὡς ἀπῆλλαγή ἡ χώρα τοῦ Ἀραβο-τουρκικοῦ ἐφιάλτου ἀπεσκορράκισε τὸν λατινισμόν καὶ ἀποκατέστη ἡ Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία εἰς τὸν πρῶτον δρόμον τῆς. Τοιαῦτα ἀνάλογοι ἐνωτικαὶ ἀπόπειραι ἔγιναν ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς πρὸς τὴν πρωτεύουσαν προελάσεως τῶν Τούρκων. Καὶ ἐνταῦθα ἡ λαϊκὴ συνείδησις ἐξηγέρθη καὶ ἀπέκρουσε τὸ σύμφωνον τῆς Φλωρεντίας.

Αὐτόθι πάλιν ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἰταλικὴ κατάκτησις τῆς Αἰθιοπίας ἐπέφερε μεταβολάς. Δὲν καθορίζει τὰς μεταβολὰς ταύτας, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναγράφει ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀβούνα ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Πάπα.

Τὸ ἀκριβὲς εἶνε ὅτι ἡ Ἰταλικὴ κατοχὴ θέλουσα τὴν διακόψῃ τὸν δεσμόν τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Κοπτικὴν καὶ θωπεύουσα τὰς ἐνδομύχους τῶν Αἰθιοπῶν διαθέσεις περὶ ἀποκτιήσεως ἐθνικῆς Ἱεραρχίας, παρεσκεύασε τὸν δρόμον πρὸς χειραφεσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀνακήρυξεν τοῦ αὐτοκεφάλου. Παρομοίαν πολιτικὴν ἠκολούθησεν ἐν Δωδεκανήσω. Βεβαίως δὲν ὑπῆρξαν εἰλικρινεῖς αἱ διαθέσεις τῆς Ἰταλίας ὄψιθι τὴν Αἰθιοπικὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸ αὐτοκέφαλον. Πάντως ὁμοῦ ὁ Πάπας δὲν ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀβούνα ἢ ἐκλογὴν τοῦ πρώτου Αἰθιοπῶς πριμάτου τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας ἔγινεν ὑπὸ κληρικολαϊκῆς συνειδήσεως πολυμελοῦς. Πρῶτος Πριμᾶτος ἐξελέγη ὁ ἐπίσκοπος Ἀβραάμ, πεπηρωμένος τὴν ὄρασιν ἀπὸ τὰ ἀσφυξιογόνα, τὰ ὁποῖα ὁ ἐρχόμενος εἰς τὴν χριστιανικὴν Αἰθιοπίαν πολιτισμένος στρατὸς ἐξεσφενδόνησε κατ' ἀμάχου πληθυσμοῦ καὶ μαχομένου στρατοῦ!

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Αἰθιοπίας ἀπὸ τὸν Ἰταλικὸν ζυγὸν ἔγινεν τὸ 1941 καὶ ὄχι τὸ 1944 ὡς ἀναφέρει ὁ σεβαστὸς Καθηγητής.

Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἀποκατέστησε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ πρῶτον καθεστῶς ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ σελ. 734.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπανελθὼν ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πέντε ἔτη διήρκεσαν αἱ διαπραγματεύσεις. Οἱ μὲν Κόπται εἶγοντο τῆς προνομιοῦχου θέσεώς των, οἱ δὲ Αἰθίοπες ἐπέμενον ἀξιοῦντες τὰ δίκαιά των. Εὐρέθη μέση λύσις: Ὁ πρὸ τῆς Ἰταλικῆς κατοχῆς Κόπτης Ἀβούνα Κύριλλος, ἀπεσύρθη τῆς ἐνεργοῦ διακονίας καὶ ἔκτοτε ἰδιωτεύει ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐξελέγησαν καὶ ἐχειροτονήθησαν πέντε αἰθιοπικαὶ ἐπίσκοποι· οὗτοι μὲ τὸν

ὑπολειφθέντα ἐκ τοῦ πρὸ τῆς Κατοχῆς καθεστώτος ἐπίσκοπον Ἰσαὰκ ἀπετέλεσαν τὸ νέον σῶμα τῆς Ἱεραρχίας. Οἱ Αἰθίοπες δύνανται νὰ χειροτονῶσι τοῦ λοιποῦ ἐπισκόπους, ἀλλὰ τῇ ἐγκρίσει καὶ τῇ ἀδείᾳ τοῦ Κόπτου Πατριάρχου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ νῦν Κόπτου Ἀβούνα τὴν θέσιν θὰ λάβῃ Αἰθίοψ τοιοῦτος. Σήμερον ἀναπληρωτῆς Ἀβούνα εἶνε ὁ ἐπίσκοπος Βασίλειος.

* * *

Αὐταὶ εἶνε αἱ κυριώτεραι παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἀπεκομίσαμεν μετὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν τῶν περὶ Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας κεφαλαίων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Καθηγητοῦ κ. Β. Στεφανίδου, Ἀρχιμανδρίτου. Δίδομεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, παραθέτοντες τὰς παρατηρήσεις ταύτας μὲ ὄλον τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν πρὸς τὴν συντελεσθεῖσαν ἐργασίαν του· ἡ δὲ Γραφή λέγει: «Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν καὶ σοφώτερος ἔσται».

Ἐν Ἀδῖς Ἀβέβα Ἰουῖος 1949

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μητροπολίτης Ἀξώμης

Paul Heinisch Theologie des Alten Testaments. Bonn, P. Hanstein 1940 (σελ. XVII+383).

Ἡ ἐπιστήμη τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας ἀναπτυχθεῖσα καὶ διαμορφωθείσα κατ' ἀρχὰς ἐπὶ προτεσταντικῷ ἑδάφους, ἐξετιμῆθη μὲν καὶ ἐκαλλιεργήθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ ῥωμαιοκαθολικῇ θεολογίᾳ, ἀλλὰ μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἤρχισεν ἐν αὐτῇ ἡ δημοσιεύσις συστηματικῶν ἔργων Βιβλικῆς Θεολογίας. Τὸ μετὰ χειρᾶς ἔργον τοῦ ἐπιφανοῦς ἐρμηνευτοῦ τῆς Π. Δ., καθηγητοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ὀλλανδικῆς Nijmegen, P. Heinisch περὶ τὴν βιβλιογραφίαν διαφόρων ὑπομνημάτων τοῦ ὁποίου εἰς τὴν Π. Δ. ἐπανειλημμένως ἠσχολήθημεν παλαιότερον ἐν τῇ «Θεολογίᾳ», εἶναι τὸ πρῶτον ῥωμαιοκαθολικὸν σύστημα «Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης», ἀντάξιον τῆς φήμης τοῦ ἀνδρός. Τὸ ἔργον ἐκδιδόμενον ὡς *Ergänzungsband I* τῆς *Bonner Bibel*, ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα οὐ μόνον τῆς ἀξιολογητάς σειρᾶς ῥωμαιοκαθολ. ὑπομνημάτων εἰς τὴν Π. Δ., ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης ἐργασίας τοῦ συγγραφέως καὶ ἐντεῦθεν καθίσταται πρόδηλος ἡ μεγίστη αὐτοῦ χρησιμότης καὶ διὰ τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς (σελ. 1—4) καὶ τοῦ ἐπιλόγου (σ. 331—333) διαιρεῖται εἰς πέντε κύρια μέρη, ἐξ ὧν τοῦ μὲν α' τὸ θέμα εἶναι ὁ Θεός (σ. 5—99), τοῦ δὲ β' ἡ δημιουργία (σ. 108—139), τοῦ γ' τὸ ἦθος (σ. 140—243), τοῦ δ' ὁ ἐπέκεινα βίος (σ. 244—261) καὶ τοῦ ε' ἡ λύτρωσις (σ. 262—330).

Ἡ συστηματικὴ ἐξέτασις τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων καὶ ἰδεῶν καὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς προφητικῆς θρησκείας τῆς Π. Δ. διεξάγεται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας καὶ ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς τὸ ξένον θρησκευτικὸν περιβάλλον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ τῆς οἰκείας εἰς τὸν συγγραφέα ἐμβριθείας καὶ σοφίας. Ὁφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τοῦτο, ἂν καὶ δὲν συμφωνοῦμεν ἐν πᾶσι μετὰ τοῦ σ. Ἡ μεθοδικότης ἐν τῇ διαθέσει τῆς ὕλης καὶ ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν πλουσιωτάτων θεμάτων εἶναι ὑποδειγματικῆ. Εὐλόγος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἐπιμονὴ τοῦ συγγραφέως εἰς τρία κυρίως θέματα, τὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἦθους καὶ τῆς λύτρωσεως. Ἐν τῷ περὶ τοῦ ἦθους μέρει (γ') συνεξετάζεται διὰ μακρῶν καὶ ἡ λατρεία (σ. 189—216). Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ μέρει εὐλόγος εἶναι ἡ ἔκτασις, ἣν λαμβάνει ἡ διαπραγματεύσις τοῦ Μεσσίας καὶ τῆς μεσσιακῆς ἐποχῆς (σ. 288—322). Τέλος ἐν τῷ ἐπιλόγῳ

(σ. 331—333) συνοψίζεται ἡ σημασία τῆς θρησκείας τῆς Π. Δ. καὶ ὑποδεικνύεται ἡ τελεσίωσις αὐτῆς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Ἐπακολουθεῖ διεξοδικώτατος πίναξ τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ μνημονευομένων βιβλικῶν χωρίων (σ. 334—371) καὶ ἕτερος πίναξ πραγμάτων (373—383).

Ὁ ἀναγινώσκων τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον ἔχει πλήρη, σαφῆ καὶ ἀνάγλυφον εἰκόνα τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἥθους τῆς Π. Δ. ἐν τῇ ἐξελιξεί αὐτῶν, εἰκόνα τῆς ὁποίας ἡ μελέτη καὶ ἡ γνῶσις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰδιαιτέρως τῆς θεολογίας αὐτῆς. Ὁμοῦ δὲ μετὰ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν σοφὸν συγγραφέα διὰ τὴν πολυτιμοτάτην ταύτην συμβολὴν εἰς τὴν Βιβλικὴν ἐπιστήμην καθόλου, δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ εὐχηθῆ ὅπως πραγματοποιηθῆ τὸ ταχύτερον καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ προαναγγελθεῖσα δημοσίευσις τῆς «Ἱστορίας τῆς Π. Διαθήκης» καὶ τῆς νέας συμπληρωμένης ἐκδόσεως τοῦ ἀρίστου ὑπομνήματος αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

W. Michaelis, Einleitung in das Neue Testament, BEG—Verlag Bern 1946 (σελ. XI+410).

Ὁ συγγραφεὺς τῆς μετὰ χεῖρας σπουδαιότητος Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην εἶναι καθηγητῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς Κ. Δ. ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βέρνης καὶ εἰς τῶν διαπρεπεστάτων συγχρόνων ἐρμηνευτῶν αὐτῆς. Εἰς αὐτὸν εἶχεν ἀναθέσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1931 ὁ καθηγητῆς Feine, ἵνα ἐπεξεργασθῆ τὴν ἕκτην ἐκδοσὶν τῆς πασιγνώστου κλασσικῆς «Εἰσαγωγῆς» του, ὅπερ σχέδιον ὁμως ἐματαιώθη λόγῳ ἀρνήσεως τοῦ Γερμανοῦ ἐκδότου νὰ δεχθῆ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἔργου ὑπὸ συγγραφῆς εὐρισκομένου ἔξω τῶν γερμανικῶν συνόρων. Ἡ δὲ μετὰ χεῖρας «Εἰσαγωγή» εἶναι αὐτοτελὲς ἔργον, τὴν ἐκπόνησιν τοῦ ὁποίου ἀνέθεσεν εἰς τὸν συγγραφέα ἡ ἐν Βέρνην Buchhandlung der Evangel. Gesellschaft (BEG). Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθῶν τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπικρατοῦσαν διαίρεσιν τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Ἀγ. Γραφὰς», διαιρεῖ τὸ ἔργον του εἰς τρία μέρη (Εἰδικὴ Εἰσαγωγή, Ἱστορία κανόνος, Ἱστορία κειμένου). Εἰς τὴν εἰδικὴν εἰσαγωγὴν ἀφιερῶνται 314 ὅλαι σελίδες.

Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀκολουθουμένη γραμμὴ εἶναι ἡ συντηρητικὴ ἐν συνδυασμῷ μετὰ μεμετρημένης προοδευτικότητος. Οὕτως ἀναγνωρίζεται καὶ ὑποστηρίζεται δι' ἐπιχειρημάτων ἀκαταμαχίτων ἡ γνησιότης πάντων τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ., ἐκτὸς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, τῆς πρὸς Ἑβραίους καὶ τῆς Β' Πέτρου. Τὰ συνοπτικὰ Εὐαγγέλια ἐγράφησαν μεταξύ 60 καὶ 70. Ἐκ τῶν περὶ τοῦ «συνοπτικοῦ προβλήματος» θεωριῶν, παρ' ὅλην τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῆς θεωρίας «περὶ δύο πηγῶν» καὶ τῆς λεγομένης Forugeschichtliche Methode, τῆς ἐξεταζούσης τὴν γένεσιν τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἱστορίας τῆς διαμορφώσεως τῆς παραδόσεως, δὲν παρέχει εἰς οὐδεμίαν, τὴν ἀπόλυτον προτίμησίν του καὶ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀμφιβάλῃ ἐὰν θὰ καταστῆ ποτε δυνατόν νὰ εὐρεθῆ λύσις τοῦ ἀκανθωδεστάτου τούτου προβλήματος. Ἐν τῇ μνημονευθείσῃ διαμορφωτικῇ ἐξελιξεί τῆς παραδόσεως παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν τριῶν σταδίων, τὸ τελευταῖον τῶν ὁποίων παριστῶσι κατ' αὐτὸν τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια. Ἐφεκτικὸς εἶναι ὁ συγγραφεὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ Παύλου, ἀναγνωρίζων τὴν σχετικότητα αὐτῆς. Παραδεχόμενος ὡς ἔτος τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ τὸ 64, τοποθετεῖ τὴν συγγραφὴν τῶν ποιμαντικῶν ἐπι-

στολῶν μεταξὺ τοῦ 61, ὅπερ δέχεται ὡς ἔτος τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς α' ἐν Ρώμῃ φυλακίσεως, καὶ τοῦ 64. Ἀκολουθῶν τὴν νεωτέραν θεωρίαν περὶ φυλακίσεως τοῦ Παύλου ἐν Ἐφέσῳ, τοποθετεῖ εἰς αὐτὴν τὴν συγγραφὴν τῶν λεγομένων ἐπιστολῶν τῆς αἰχμαλωσίας. Τὴν συγγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου τοποθετεῖ πρὸ τοῦ 50, θεωρῶν αὐτὴν ὡς τὸ παλαιότατον γραπτὸν χριστιανικὸν μνημεῖον καὶ ὡς τὸ ἔσχατον βιβλίον τῆς Κ.Δ. τὴν Β' Πέτρου.

Ἡ καθ' ὅλου ἐξέτασις τῶν πολυαρίθμων ζητημάτων τῆς Εἰδικῆς Εἰσαγωγῆς διεξάγεται μετὰ πάσης ἐνημερότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ μετὰ διονυχιστικῆς ἐμβριθείας καὶ ἀξιαγάστου νηφαλιότητος ἀφ' ἑτέρου. Δὲν ὑπάρχει δὲ ζήτημα τῆς Εἰσαγωγῆς ταύτης, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ καὶ μὴ διατηρῆ τὴν αὐτοτέλειάν του ὁ συγγραφεὺς καὶ νὰ μὴ ἐκφέρῃ τὴν πεφωτισμένην κρίσιν του, προῖδον μακρᾶς καὶ γονιμωτάτης ἐπασχολήσεως περὶ πάντα τὰ φιλολογικὰ προβλήματα τῆς Κ. Δ. Τὴν σφραγίδα τῆς αὐτοτελείας καὶ τῆς ἐμβριθείας φέρει καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κανόνος τῆς Κ.Δ., ὡς καὶ ἡ τοῦ κειμένου αὐτῆς. Ἰδιαιτέρως προσοχῆς ἀξίον εἶναι τὸ περὶ γλώσσης τῆς Κ.Δ. κεφάλαιον αὐτοῦ, ἐν ᾧ, παρὰ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν αἰόδιμον διδάσκαλόν του Ad. Deissmann, διατηρεῖ καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ τὴν αὐτοτέλειάν του. Οὕτω παραδέχεται μὲν, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς Κ.Δ. εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἐλληνιστικὴ κοινή, ἀναγνωρίζει ὁμως «τὴν ὑπεροχὴν τῆς γλώσσης ταύτης ἐναντι τῆς δημώδους γλώσσης πολλῶν παπύρων» καὶ διακηρύσσει, ὅτι «ἡ Κ. Δ. ἀποτελεῖ ἀνεκτίμητον μνημεῖον ὡς ὁ πρῶτος καὶ σημαντικώτατος ἐκπρόσωπος μιᾶς οὐκ ἰσραηλῆτικῆς, ἀλλ' ὑψηλοτέρας κοινῆς» (σ. 383). Τὸ περισπούδαστον ἔργον εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ δύο διεξοδικῶν πινάκων, ἐνὸς τῶν βιβλικῶν χωρίων καὶ ἑτέρου ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Καίτοι ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ μετριοφροσύνῃ του ὡς κυριώτατον λόγον τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου τούτου παριστᾷ τὴν ἐξάντλησιν τῶν ὑπαρχουσῶν ἐκδόσεων τῶν γερμανικῶν Εἰσαγωγῶν, οὐχ ἦττον ὁμως τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχει καὶ καθ' ἑαυτὸ μεγάλην ἀξίαν, δυνάμενον νὰ συγκριθῆ πρὸς τὰς ἀρίστους Εἰσαγωγὰς εἰς τὴν Κ.Δ. Ἰδιαιτέρως εὐπρόσδεκτον εἶναι τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν τόσον ἐγγὺς ἴσταιται καὶ προὐρίσται νὰ τὴν ἐξυπηρετήσῃ σημαντικώτατα.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Franz Dölger Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon. Mit diplomatischen, sprachlichen, verwaltungs- und sozial-geschichtlichen Bemerkungen. (Abhandl. d. Bayer. Ak. d. Wiss. Philos.-hist. Kl. Neue Folge. Heft 28 1949). München 1949 σ. 127.

Ἐν τῇ μετὰ χειρὸς λίαν ἐπιμελημένῃ ἐκδόσει ὁ διακεκριμένος ἐν Μονάχῳ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαῖκός Franz Dölger χαρίζει εἰς τὴν Ἐπιστήμην ἕξ σπουδαιότατα Πρακτικά, ἧτοι Πρωτόκολλα (ἐκθέσεις) τῶν Ἀπογραφῶν (ἀνωτέρων ἐφορειῶν ὑπαλλήλων), ἀφορῶντα πάντα εἰς τὴν ἐν Ἄθῳ Μονὴν τῶν Ἰβήρων. Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (σ. 5—31) ὁ σ. διαπραγματεύεται περὶ τῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος τῶν ἐπισήμων τούτων ἐγγράφων, ὡς καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως αὐτῶν. Ἐπίσης ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτων ἀντλεῖ πάσας τὰς ἐξ αὐτῶν δυναμείας νὰ συναχθῶσιν ἐπιστημονικὰς γνώσεις, ἧτοι γλωσσικὰς, γεωγραφικὰς, οἰκονομολογικὰς καὶ κοινωνικο-ιστορικὰς, δημογραφικὰς καὶ τέλος τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν

Ἱστορίαν τῆς διοικήσεως καθόλου ἐν Βυζαντίῳ. Ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τῆς παρούσης ἐκδόσεως παρατίθενται προτύπως καὶ ὑποδειγματικῶς τὰ κείμενα τῶν ἀξιολογωτάτων τούτων ἐπισήμων ἐγγράφων, ἧτοι : 1) Πρακτικὸν τοῦ ἀπογραφέως τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης σεβαστοῦ Δημητρίου Ἀπελμενέ, τοῦ ἔτους 1301· 2) Πρακτικὸν τῶν ἀπογραφέων τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης σεβαστῶν Κωνσταντίνου Κουνάλη καὶ Δημητρίου Κοντένου, ὡς καὶ τοῦ προκαθημένου Δράμας Λέοντος Καλογνώμου, τοῦ ἔτους 1317· 3) Πρακτικὸν τῶν ἀπογραφέων τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης σεβαστῶν Κωνσταντίνου Περγαμηνοῦ καὶ Γεωργίου Φαρισαίου, τοῦ ἔτους 1321· 4) Πρακτικὸν τοῦ πρωτοκνηγοῦ Ἰωάννου Βατάτζη, τοῦ ἔτους 1341· 5) Πρακτικὸν τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ σεβαστοῦ Τρύφωνος Κεδρηνοῦ, τοῦ ἔτους 1316· 6) Πρακτικὸν τοῦ πρωτοκνηγοῦ Ἰωάννου Βατάτζη, τοῦ ἔτους 1341. Ἐν τέλει παρατίθεται Πίναξ τῶν συχνότερον ἀπαντῶντων εἰδικῶν βυζαντιακῶν ἐφορειακῶν ὄρων καὶ τῶν σπανίων λέξεων.

Ἡ μετὰ χειρᾶς ἔκδοσις, ἀποτελοῦσα ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς μεθοδικότητος καὶ ἀκριβείας, οὐ μόνον τὴν Ἱστορίαν καθόλου τῆς ἱερᾶς ἐν Ἀθῶν Μονῆς τῶν Ἰβήρων προάγει, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν βυζαντιακὴν Προσωπογραφίαν, ἣτις τοσοῦτο βοηθεῖ τὴν γνῶσιν τῆς καθόλου Ἱστορίας, ἐκτὸς τῆς μεγάλης συμβολῆς, ἣν αὕτη προσφέρει εἰς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας εἰδικούς κλάδους τῆς βυζαντιακῆς καθόλου Ἱστορίας (Γλώσσης, Γεωγραφίας, Οἰκονομικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἱστορίας, Δημογραφίας, Ἱστορίας τῆς καθόλου Διοικήσεως κλπ.).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Anton Michel, Die byzantinische und römische Werbung um Symeon II. von Jerusalem (1085/86). Zeitschrift für Kirchengeschichte 1943/4 σ. 164—177 (ἀνάτυπον).

Ὁ γνωστὸς ἐρευνητὴς τῆς Ἱστορίας τοῦ Σχίσματος Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ μελέτῃ του, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐν κώδικι ἀριθ. 368 τοῦ XV αἰ., τῷ ἐν τῇ Συνοδικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας ἀποκειμένῳ, περιεχομένῳ εἰρηνικοῦ ἐπὶ τῇ ἐνθρονίσει ἐπισκόπου συγχαρητηρίου γράμματος, ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τοῦτο ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Λατίνων, τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Πόλει διαβιούντων καὶ ἰδίας ἐν αὐτῇ Μονᾷ κεκτημένων. Ἐν τῷ γράμματι ἐκτίθεται ἅμα καὶ Ὁμολογία πίστεως τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οἱ συντάσσεται τοῦ γράμματος ὑπεδήλουν ἐμμέσως ὅτι τοῦτο ἐκφράζει ἀπόψεις αὐτοῦ τοῦ Πάπα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νικόλαος Γ' ὁ Γραμματικὸς (Αὐγ. 1084—24 Μαΐου 1111) εἶχεν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεῶν Β' (1085/6—1099 ἢ 1106) διὰ τε προσωπικοῦ γράμματος καὶ διὰ πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ γράμματος ἐπὶ τῶν δογματικῶν ἀποκλίσεων τοῦ Πάπα. Ὁ σ. λοιπὸν ζητεῖ νὰ διαλευκάνῃ τὰ προβάλλοντα εἰς μέσον προβλήματα τῶν σχέσεων Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἐν λόγῳ γραμμάτων (ἀξύμων, filioque κλπ.) καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰς καταβαλλομένας προσπαθείας ἐκ μέρους τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Β' (1088—1099) ἀφ' ἑτέρου, ὅπως ἐλκύσῃ ἐκάτερος μὲ τὸ μέρος του τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων. Ἐν τῇ μελέτῃ λύονται καὶ χρονολογικὰ τινὰ προβλήματα. Αἱ ἀπόψεις τοῦ σ. ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερος τὸν Ἱστορικο-δογματικόν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Β. Βέλλα (Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν) Ἰωνᾶς, Ναοῦμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας. Εἰσαγωγή, μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ, κείμενον τῶν Ο', σχόλια, Ἀθήναι 1949.

Εἰς τὴν σειρὰν τῆς Ἑρμηνείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξεδόθη ὁ τέταρτος τόμος, περιέχων τοὺς Προφήτας Ἰωνάν, Ναοῦμ, Ἀββακούμ, Σοφονίαν. Καίτοι τὰ βιβλία τῶν Προφητῶν τούτων εἶναι μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν, παρουσιάζουν ὅμως μεγάλα φιλολογικά, κριτικά καὶ ἑρμηνευτικά προβλήματα ὑψίστης σπουδαιότητος, ἀνευ τῆς λύσεως τῶν ὁποίων πολλὰ τεμάχια τῶν βιβλίων εἶναι ἀκατανόητα. Βῆμα πρὸς βῆμα ὁ σ. παρακολουθεῖ τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τεθέντα παντοῖα προβλήματα, ζητῶν τὴν ἐνδεδειγμένην λύσιν καὶ ἐπιζητῶν νὰ παρουσιάσῃ κείμενον κατανοητόν, νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς ἐννοίας αὐτοῦ καὶ ἀναδείξῃ τὰς κυρίας γραμμάς. Ὡραία εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τοῦ τόσον γνωστοῦ καὶ προσφιλοῦς βιβλιαρίου τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ ὁποίου τὴν σημασίαν μὲ ἔντονα χρώματα ζητεῖ ὁ σ. νὰ ἀναδείξῃ καὶ παρουσιάσῃ ἑναργῶς τοὺς δύο ἐν τῷ βιβλίῳ συγκρουομένους κόσμους. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ὡς ἔχει βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ παρουσιάζεται εἰς τὸν τόμον τοῦτον μὲ τὴν γενομένην ἐπεξεργασίαν, κριτικὴν καὶ ἑρμηνευτικὴν, τελείως κατανοητόν, ὡς ἐν ὥραϊον καὶ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς πίστεως εἰς τὸν δίκαιον Θεόν. Εὐλόγως ὁ σ. πολλὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακούμ εὐρίσκει ἔχοντα τὴν ἐφαρμογὴν των καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν μας. Εὐχάριστα διέρχεται κανεὶς καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ βιβλίου τοῦ Ναοῦμ, ἥτις παρουσιάζεται ὡς δευτέρα ἔκδοσις, διαφέρουσα τῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου σ. πρὸ πολλοῦ γενομένης πρώτης ἐκδόσεως κατὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ παρουσιάζονται πλέον ἐπεξεργασμένα.

Ὅπως ἡ παρ' ἡμῖν πτωγὴ ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πλουτίζεται μὲ ἕτερον νέον ὥραϊον τόμον. Εἶθε συντόμως νὰ φανῇ καὶ ὁ πέμπτος τόμος, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ τελειώσῃ ὁλόκληρον τὸ Δωδεκαπρόφητον.

X

Jean - Paul Sartre, Existentialism, μετ. ὑπὸ Bernard Frechtman, Philosophical Library, Νέα Ὑόρκη 1947, σελ. 92.

Ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη εἶναι τὸ πρῶτον μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἔργον τοῦ Γάλλου φιλοσόφου Jean-Paul Sartre. Ἐκυκλοφόρησαν μὲν καὶ ἄλλα βιβλία σχετικὰ μὲ τὸ νέον μεταπολεμικῶς ἐν Γαλλίᾳ ἐμφανισθὲν φιλοσοφικὸν δόγμα τοῦ Ἐξιστενσιαλισμοῦ, (τοῦ ὑπαρξισμοῦ), ὅπως τῶν Jean Wahl, Gabriel Marcel, Charles D. Kean, ἀλλὰ ἡ πρὸ ἡμῶν ἐργασία εἶναι ἔργον αὐτοῦ τούτου τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς.

Τὸ βιβλίον περιέχει εἰσαγωγὴν τοῦ μεταφραστοῦ καὶ τὴν μελέτην τοῦ Sartre, ἧς ἀκολουθεῖ διαλογικὴ συζήτησις ἐπὶ τοῦ Ἐξιστενσιαλισμοῦ. Ἡ μικρὰ αὐτὴ μελέτη τοῦ Sartre εἶναι διάλεξις ἐκφωνηθεῖσα εἰς Παρισίους τὸ 1945, ἧς ἀμέσως ἐπηκολούθησε διαλογικὴ συζήτησις μετὰ τῶν ἀκροατῶν του, ἥτις περιλαμβάνεται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν μετάφρασιν, ὅπως ἦτο καὶ εἰς τὸ πρωτότυπον γαλλικὸν κείμενον, δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον *L'Existentialisme est un humanisme*.

Ὁ συγγραφεὺς καὶ ἰδρυτὴς τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου συστήματος Jean-Paul Sartre εἶναι πρῶην καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ συγγραφεὺς ἀριστῶν φιλοσοφικῶν ἔργων. Εἶναι ὅμως περισσότερον γνωστὸς εἰς Γαλλίαν ὡς δραματικὸς συγγραφεὺς καὶ συγγραφεὺς λογοτεχνικῶν ἔργων, δι' ὧν προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ τὰς ιδέας του.

Εἰς Ἀμερικὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανίζονται εἰς τὸν ἡμερήσιον

καὶ περιοδικὸν τύπον ἀποσπάσματα ἔργων τοῦ Sartre καὶ ἐγένετο μία ἀτυχήσασα εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων παραστάσεων ἀπόπειρα θεατρικοῦ τοῦ ἔργου εἰς Ν. Ὑόρκην. Τὸ πρῶτον ὅμως πλήρες ἔργον τοῦ Sartre εἶναι ἡ μετὰ χεῖρας διάλεξις του, δι' ἧς ἀμύνεται τῆς φιλοσοφίας του καὶ ἀπολογεῖται κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἀντιπάλων του.

Τῆς νέας αὐτῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας, τῆς μὲν προϊστορίας της τὴν ἀρχὴν εὐρίσκωμεν εἰς τὸν Ντοστογιέφσκι καὶ εἰς ἄλλους μετὰ ταῦτα, ὡς τοὺς, Kierkegaard, Heidegger, Barth κλπ. Τῆς δὲ ἱστορίας της ἡ ἀρχὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου μετ' ὅσον πρωτευφανίσεως τὴν Γαλλίαν καὶ ἰδρυτὴν αὐτῆς τὸν J. P. Sartre.

Ἡ κεντρικὴ διδασκαλία τῆς νέας αὐτῆς φιλοσοφίας εἶναι: ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν μόνος εἶναι ὑπεύθυνος δι' ὅ,τι εἶναι καὶ δι' ὅ,τι πράττει· ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀξία ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλαι ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ· ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος του ἐκλέγει τὰς ἀξίας καὶ δημιουργεῖ ἑαυτὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δύναται νὰ ἐκλέξῃ διαφορετικὰς ἀξίας καὶ νὰ προτιμήσῃ νὰ γίνῃ ἓνα διαφορετικὸν πρόσωπον.

Τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτο δόγμα ὑπερτονίζον τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου παραβλέπει τοὺς βιολογικοὺς νόμους, τοὺς ἐκ τῆς κληρονομικότητος δεσμοὺς καὶ τὴν τοῦ περιβάλλοντος ἐπίδρασιν καὶ συντριβεῖ πᾶσαν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν, κοινωνικὴν, ἠθικὴν, θρησκευτικὴν.

Πράγματι ὁ ἴδιος ὁ Sartre δίδων τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας του λέγει, ὅτι διὰ τοῦ ἐξιστενσιαλισμοῦ, «ἐννοοῦμεν τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην, ἣτις κάμνει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν δυνατὴν, καὶ ἐπὶ πλέον διακηρύσσει, ὅτι πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶσα πράξις συνεπάγεται προσωπικὴν ἑνὸς ἐκάστου ἐκλογὴν καὶ ὑποκειμενικότητα» (σελ. 12). Καὶ περαιτέρω: «τίποτε δὲν ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ σχέδια (ἑνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου)· τίποτε δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς οὐρανοὺς· ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀποβῇ ὅ,τι αὐτὸς μόνος ἐσχεδιάσῃ καὶ γίνῃ». Καὶ ἐπομένως «τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἐξιστενσιαλισμοῦ εἶναι νὰ καταστήσῃ ἓνα ἕκαστον ἐργόγηρον τοῦ τί εἶναι καὶ πλήρως ὑπεύθυνον, τῆς ὑπάρξεώς του κειμένης ἐν αὐτῷ» (σελ. 19). Ἡ δὲ βαθυτέρα ἔννοια τῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἶναι, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνίκανος νὰ διαφύγῃ καὶ ὑπερπηδήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀνθρωπίνην ὑποκειμενικότητα» (σελ. 20).

Εἰς τὴν νεαρὰν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς διδασκαλίας διακρίνομεν χριστιανικὸν ἐξιστενσιαλισμὸν παραδεχόμενον ὑπαρξίν Θεοῦ καὶ ἀπόλυτον ἐξ αὐτοῦ ἐξάρτησιν, (Kierkegaard, Barth) καὶ ἄθεον τοιοῦτον. Τοῦ τελευταίου τούτου, τοῦ ἄθεου, ἀρχηγὸς καὶ διαπρύσιος κήρυξ εἶναι ὁ Γάλλος φιλόσοφος Jean-Paul Sartre (σελ. 27 κ. ἑ.).

Emory University, Ga.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ Δ. ΛΩΡΗΣ

Vie des Saints et des Bienheureux selon l'ordre du Calendrier avec l'historique des fêtes, par les RR. PP. Bénédictins de Paris. Tōmes I—VII (Juillet). Paris (Letouzey et Ané), 1949.—Ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε οἱ τόμοι Ἰανουαρίου—Ἰουλίου. Ὑπολείπονται οἱ τῶν μηνῶν Αὐγούστου—Δεκεμβρίου· τὸ ὅλον τόμοι 12.

Henri Rondet Pantheisme et Christianisme (Nouvelle Revue Théologique, Juin 1949, N° 6, σελ. 561—588).

G. Lambert Un «Psaume» decouvert dans le desert de Juda [τὸ ἔβρ. κείμενον καὶ ὁ ὑπομνηματισμὸς του] (ἐν Nouvelle Revue Théologique, Juin 1949, N° 6, σελ. 621—637).

Ernest Evans Tertullian's Treatise against Praxeas. (SPCK). London 1949.

E. Mascall, Christ, The Christian and the Church. A Study of the Incarnation and its consequences. Longmans Green and Co, London κλπ. 1946.

Edwyn Hoskyns and Fr. Noel Davey The riddle of the N. Testament Faber and Faber, London. 3η έκδ. 1947.

A. Williams The Anglican Tradition in the life of England, SCM London 1947.

G. K. Bell Bishop of Chichester Longmans, Green C^o. London 1946.

C. S. Lewis The Problem of Pain. Geoffrey Bles, London 16, ἀνατύπωσις 1946.

McLeod Campbell Christian History in the making. London 1946.

The holy Communion. A Symposium by D. Cairns, G. Howe, S. Neill, E. Rupp, E. Ratcliff, G. Vann, F. Lerd, Edited by H. Martin. SCM Press. London 1947.

G. Every The Byzantine Patriarchate (451—1204), Soc. f. Prom. Chr. Kn. London. 1947.

Efraim Briem Kommunismus und Religion in der Sowjetunion. Aus dem schwedischen übersetzt. Verlag Fr. Reinhardt Basel 1949.

F. Rust The Christian Understanding of History Lutterworth Press. London 1947.

A. Toynbee, A Study of History. Abridgement of Volumes I—VI by *D. Somerwill* Oxford University Press. London 2^a έκδ. 1949.

Δημοσθένους Στεφανίδου, Ἱστορία τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, τόμος Α' (Ἀρχαιότης—Μεσαίων—Ἀναγέννησις). Ἀθήναι 1948 (σελ. 372).—Τόμος Β' (Ἐμποροκρατία, Γνωσιοκρατία, Φιλελευθέρη Σχολή) 1949 (σελ. 414).

A. Adler Ἀνθρωπογνωσία κατὰ μετάφρασιν Γ. Παλαιολόγου, β' έκδ. 1948 (σελ. 295).

Γ. Παλαιολόγου Ἡ ἀντίθεσις ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐρευνῇ. β' έκδ. Ἀθῆναι 1949 (σελ. 244).

L. Zander Dostoïewsky. Le problème du bien. Corrèa. Paris 1948 (σελ. 179).

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Theologische Zeitschrift herausgegeben von der Theolog. Fakultät der Universität Basel. Ἐξεδόθη τὸ 3 τεύχος τοῦ πέμπτου ἔτους. Περιεχόμενα: O. Moe, Der Gedanke des allgemeinen Priestertums im Hebräerbrief. Frit u' Liselotte Kern Die DThomas - a - Kempis Frage. E. W. Schmidt Ibsens Dichtung u. d. Christentum. O. Piper Tod und Liebe.—Ἐπίσης βιβλιοκρισία, Σημειώματα καὶ ἐπισκόπησις τῆς παγκοσμίου θεολογικῆς κινήσεως.

Irenikon Τριμηνιαία ἐπιθεώρησις τοῦ ἐν Βελγίῳ (Chevetogne Prieuré d' Amay. Ἐξεδόθη τὸ β' τεύχος τοῦ 1949. Περιεχόμενα: *J. Chatillon* Une ecclésiologie médiévale. *E. Boyer* Le culte de la mère de Dieu dans l'Église catholique. *Amicus* Lettre anglaise—Χρονικά—Βιβλιογραφία.